

Г.Т. Костромін, канд. екон. наук, Т.С. Корнєєва, асп.
Кіровоградський національний технічний університет

До питання класифікації показників оцінки ефективності основного капіталу

Здійснено інтегрований аналіз показників основного капіталу, їх класифікація, а також проаналізовано їх вплив на ефективність використання основного капіталу. Запропонована систематизована класифікація показників оцінки ефективності основного капіталу.

основний, капітал, активи, показники, класифікація, ефективність, оцінка, продуктивність

Проаналізувавши історичний розвиток економічної категорії капітал, можемо зазначити, що першим з часів античного світу визначив капітал Аристотель, потім меркантилісти В. Стаффорд, Т. Мен, Г. Скаруффі, далі цим питанням займалися фізіократи Ф. Кене, А. Тюрбо, потім класики політичної економії А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Міль, Н.В. Сеніор, далі марксисты К. Маркс, Ф. Енгельс, потім неокласик А. Маршалл [10].

Сучасна технологічна версія науково-технічного прогресу в руслі інституціонально-еволюційної економічної теорії пов'язана з працями Д. Норта, Й. Шумпетера, М. Кондратьєва, Р. Коуза, Н. Нельсона, С. Вінтера, О. Тоффлера, Г. Хакена, Г. Менша, І. Пригожина, П. Нійкампа, Л. Абалкіна, Д. Львова, С. Глазьева. Великий внесок в дослідження ефективного використання основних фондів і виробничих потужностей підприємств зробили економісти, що працювали в умовах планової економіки, - В. Кудров, Я. Кваша, В. Красовський, К. Вальтх, Т. Хачатуров, Р.З. Акбердин. Проблема ефективності основного капіталу займає чільне місце в дослідженнях таких українських економістів, як М. Герасимчук, І. Лукінов, Б. Кваснюк, М. Чумаченко, А. Чухно, А. Золотарьов, В. Клочко, Г. Одинцова, П. Орлов, М. Хохлов, І. Волик, І. Швець, Т. Цибулько, Н. Свірідова, В. Мощинська, М. Зюкова, А. Даций, В. Боковець, А. Бланк, М. Горобинська та інших.

Система показників повинна показувати ефективність використання і відтворення основного капіталу (ОК), його складових, характеризувати співвідношення між зростанням ОК і підвищенням продуктивності праці, витратами уречевленої та живої праці на виробництво продукції.

Для того, щоб характеризувати в сучасних умовах класифікацію показників оцінки ефективності ОК, далі ми розглянемо підходи з цього напрямку вчених економістів.

Так, Бланк І.А. характеризує оцінку об'єму використання основних засобів (ОЗ) і нематеріальних активів (НА) за такими показниками: коефіцієнт зносу ОЗ; коефіцієнт придатності ОЗ; коефіцієнт амортизації НА; коефіцієнт придатності НА; зведений коефіцієнт придатності операційних позаоборотних активів, що використовуються підприємством; коефіцієнт участі операційного ОК в загальній сумі операційного капіталу підприємства; співвідношення форм функціонування ОК; співвідношення ОЗ і НА, що сформувалися за рахунок операційного капіталу; коефіцієнт рентабельності ОК; коефіцієнт капіталовіддачі ОК [3].

Деякі економісти виділяють екологічне зношування ОК, яке характеризується невідповідністю його експлуатаційних характеристик потребам забезпечення належного захисту навколишнього природного середовища. На нашу думку, цьому показникові в сучасних умовах виробництва не приділяється належної уваги, тому доцільно включити цей показник до загальної класифікації показників оцінки ефективності ОК.

Наприклад, Зюкова М.М. стан ОЗ характеризує такими показниками: коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності, коефіцієнт надходження, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття. До часткових показників ефективності використання ОЗ віднесена віддача активної частини ОЗ, рентабельність активної частини ОЗ [8].

Боковець В.В. вважає за необхідне виділення в самостійну групу показників відтворення ОК, які характеризують його рух, технічний стан, структуру та динаміку. Спеціальний показник – швидкість обороту ОК, який обумовлений економічною природою та важливістю функціонування в процесі виробництва протягом багатьох виробничих циклів. Далі автор вважає, що з методологічної точки зору коефіцієнти оновлення ОК і вибуття ОК не порівняльні. Запропоновано визначення цих коефіцієнтів відтворення ОК з врахуванням їх середньорічної вартості. Боковець В.В. використовує коефіцієнти прогресивного та інтенсивного оновлення ОК, а також для оцінки ефективності ОК вживає показники платоспроможності і фінансової стійкості [4].

В науковій праці Дація О.І. мова йде про те, що між науковцями немає єдиної точки зору на питання обрання критерію оцінки технічного потенціалу. Так, одні вчені пропонують використовувати систему енергетичних показників, інші – біоенергетичних показників, показників визначення необхідного технічного ресурсу, вартісних показників. До цього часу також не існує стандартизованих та уніфікованих технічних показників з однорідних машин як вітчизняного, так і закордонного виробництва, що ускладнює розрахунок технічного ресурсу, особливо з закордонної техніки. Автор зазначає, що за єдиний критерій оцінки технічного потенціалу використовувати енергетичний, або біоенергетичний, або технічний тощо, не доцільно [6].

Буряк П.Ю. і Римар М.В. аналізують роботу устаткування за такими показниками, як коефіцієнт використання виробничої потужності, коефіцієнти використання обладнання за кількістю одиниць різних категорій обладнання, коефіцієнти календарного, режимного, планового і робочого фондів часу обладнання, коефіцієнт змінності, коефіцієнт інтенсивності завантаження обладнання [19].

У науковій праці Радованова С.В. показником визначення ефективності інтенсифікації виробництва в процесі техніко-технологічного оновлення підприємства є продуктивність праці [15].

Поддєрьогін А.М. відокремлює показники забезпечення підприємства основними виробничими засобами (ОВЗ). До них відносять: фондомісткість, фондоозброєність, коефіцієнт реальної вартості ОЗ у майні підприємства. Показники стану ОВЗ: коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття, коефіцієнт приросту. Показники ефективності використання ОВЗ: фондовіддача, рентабельність [18].

Цибулько Т.Л. пропонує включити до показників ефективності використання ОК соціальні критерії: вплив речових факторів на утримання і умови праці персоналу, загальний процес гуманізації умов праці, наділення праці творчого характеру, підвищення культурно-технічного рівня робітників, забезпечення невиробничої сфери фінансовими ресурсами [20].

Аналіз наукових праць Бланка І.А., Боковець В.В., Дадія О.І., Осіпова В.І., Зюкової М.М., Радованова С.В., Поддєрьогіна А.М., Буряка П.Ю., Римара М.В., Цибулько Т.Л. дозволяє зробити загальну класифікацію показників оцінки ефективності ОК, але деякі погляди цих науковців розбігаються між собою. Спільні висновки такі: характеристика ефективності використання ОК у цілому та окремих його видів поділяється на два блоки: загальні показники і часткові показники. До загальних відносять капіталовіддачу, фондомісткість, рентабельність (прибутковість) ОК. До часткових відносять коефіцієнти екстенсивного завантаження устаткування, інтенсивного завантаження устаткування, інтегрального використання, змінності роботи устаткування, завантаження обладнання, вибуття, оновлення, приросту ОК, зносу, придатності, фізичного зносу, морального зносу [3, 4, 6, 7, 8, 15, 18, 19, 20].

Дослідження даної проблеми з позицій різних поглядів науковців показав, що перехід економіки України на ринкові відносини вимагає удосконалення методології оцінки ефективності ОК. Деякі старі критерії набувають нових значень, а інші, які перестали відповідати умовам сучасної економіки, втрачають доцільність. Тому система показників оцінки ефективності ОК і їх класифікація вимагає подальшого удосконалення.

Вивчення існуючих показників і критеріїв ОК показує, що вони не в повній мірі відображають ефективність його використання. Так, конкурентоспроможність продукції або послуг залежить від якості ОК, яка визначається в значній мірі технологічним рівнем обладнання. В той же час, до теперішнього часу відсутній показник якості оновлення ОК, що не дозволяє однозначно охарактеризувати оптимальність процесу його відтворення і оцінити динаміку зміни його технічного стану. На нашу думку слід увести комплексний показник технологічної якості оновлення ОК, який визначається відповідним коефіцієнтом технологічної якості оновлення. Це сума добутоків відношень коефіцієнтів точності, автоматизації, продуктивності, питомої енергоемності оновленого і існуючого технологічного обладнання по групам [11].

Оскільки будь яка технологія неминуче стає технологією інформаційною, роль інформації стрімко зростає і як ресурсу і як товару [9]. У зв'язку з цим необхідно увести коефіцієнт інформаційної озброєності ОК як відношення інформаційного ресурсу в байтах (кіло-, гіга-, мега-), розміщеного на будь яких носіях, або у вартісному вираженні до середньорічної вартості ОК.

При вивченні складу ОК Бланк І.А. [3] розглядає співвідношення форм функціонування ОК, співвідношення ОЗ і НА, що сформувалися за рахунок операційного капіталу. Осипов В.І. [7] враховує складові ОК: основні фонди, нематеріальні ресурси і нематеріальні активи, витрати у незавершене будівництво і інше. Поддєрьогін А.М. [18] використовує показник забезпечення підприємства ОВЗ: коефіцієнт вартості ОЗ у майні підприємства. В наукових працях О.Б. Бутніка-Сіверського [5] нематеріальні активи класифікуються в обліку і звітності за групами: права користування природними ресурсами, права користування майном, права на знаки для товарів і послуг, права на об'єкти промислової власності, авторські і суміжні з ними права, гудвіл, за способом отримання (створені власними силами; отримані іншим шляхом: придбані за грошові кошти, придбані в обмін на інші активи, придбані в обмін на інструменти капіталу - як внесок до статутного капіталу, отримані внаслідок об'єднання підприємств, отримані безоплатно, придбані за рахунок коштів цільового фінансування).

Аналіз цих і інших наукових робіт свідчить про складність визначення як реальної вартості ОЗ у вартості ОК, так і реальної вартості НА у вартості ОК. На різних етапах виробництва склад ОЗ і НА може змінюватися, що в кінцевому результаті буде

впливати на вартість всього ОК. Вчасне виявлення зменшення цих складових дозволяє в цілому виправити ситуацію на підприємстві. Тому пропонується увести коефіцієнт реальної вартості ОЗ у вартості ОК, який визначається як відношення залишкової вартості ОЗ (активна і пасивна частина) до вартості ОК (ОЗ і НА). Для того, щоб виявити питому вагу залишкової вартості НА у загальній вартості ОК, пропонуємо увести коефіцієнт реальної вартості НА у вартості ОК, який визначається відношенням залишкової вартості НА до вартості ОК.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє систематизувати показники оцінки ефективності ОК і здійснити їх повну класифікацію, включаючи в неї нові запропоновані нами показники (рис.1).

У зв'язку з тим, що відновлювальний процес істотно й безпосередньо впливає на рівень ефективності використання ОК, необхідно виділяти в самостійну групу показники відтворення ОК, які характеризують його рух, технічний стан, структуру та динаміку. Ця група в запропонованій класифікації (рис.1), має назву показників стану та відтворення ОК, до них відносяться коефіцієнти вибуття, оптимальності вибуття, оновлення, інтенсивного оновлення, прогресивного оновлення, екстенсивного оновлення, приросту, придатності, надходження, зношеності, фізичного зносу, морального зносу, екологічного зносу, амортизації НА, придатності НА, а також новий запропонований коефіцієнт технологічної якості оновлення. Далі пропонуємо включити другу групу показників, яка характеризує ефективність використання ОК у цілому та окремих його складових і поділяється на економічні показники ОК та соціальні показники ОК. В свою чергу в економічних показниках ОК виділяємо дві підгрупи: загальні показники і часткові показники. Загальні показники залежать від багатьох техніко-організаційних та економічних факторів і виражають кінцевий результат використання ОК. До них відносяться: капіталовіддача, капіталомісткість, капіталоозброєність, техноозброєність, машиноозброєність, рентабельність (прибутковість) ОК, капітальний коефіцієнт, показник платоспроможності, показник фінансової стійкості, продуктивність праці, рентабельність (прибутковість) нематеріальних активів, сума прибутку на одну гривню нематеріальних активів, а також нові запропоновані коефіцієнти інформаційної озброєності ОК, реальної вартості ОЗ у вартості ОК, реальної вартості НА у вартості ОК. До часткових показників, (окремих, індивідуальних), якими характеризують рівень використання ОК залежно від окремих факторів, відносяться коефіцієнти екстенсивного завантаження обладнання; використання календарного, режимного, планового і робочого фондів часу обладнання; інтенсивного завантаження обладнання; інтегрального завантаження обладнання; використання обладнання за кількістю одиниць різних категорій обладнання; змінності роботи обладнання; використання змінного режиму; неперервності роботи обладнання; інтегральний використання обладнання; виробничої потужності; пропускної здатності; сполучення; фактичного (планового) використання виробничої потужності; потенційної електроозброєності; фактичної електроозброєності; електрифікації виробництва за потужністю; потенційної енергоозброєності; фактичної енергоозброєності; абсолютної матеріаломісткості продукції; абсолютної матеріаломісткості виробництва; прямої матеріаломісткості; індивідуальної матеріаломісткості; потенційної механоозброєності; фактичної механоозброєності; металомісткості продукції та виробництва; питомих матеріальних витрат; ефективності використання окремого виду ресурсів та показники обсягу отриманої продукції з 1 кв.м. наявної площі; електроозброєності праці; енергоозброєності праці; механоозброєності праці.

Таким чином, всі попередні надбання науковців з цієї проблеми зібрані в єдину класифікацію показників оцінки ефективності ОК, до складу якої уведено і нові показники, які характеризують як стан та відтворення ОК так і його використання (рис.1).

Список літератури

1. Акбердин Р.З. Экономика обновления парка оборудования в машиностроении.- М.: Машиностроение, 1987.- 184 с.
2. Атанасов М., Георгиев Т. Методологические проблемы модернизации и реконструкции в машиностроении.- в сб.: Экономическая мысль. София, 1980.- С.33-43.
3. Бланк И.А. Управление использованием капитала.- К.: Эльга, 2002. – С.231-240.
4. Боковець В.В. Методичні особливості визначення ефективності основного капіталу підприємств цукрової промисловості // Наукові праці Українського державного університету харчових технологій. Спец. випуск: Пріоритетні напрями впровадження в харчову промисловість сучасних технологій, обладнання і нових видів продуктів оздоровчого та спеціального призначення. - №10. – част.III.- К., 2001.- С.135-136.
5. Бутнік-Сіверський О.Б., Економіка інтелектуальної власності. – К.: Інститут інтелектуальної власності і права, 2004.- С.92-116.
6. Даций А.И. Роль основных производственных фондов в расширенном воспроизводстве сельскохозяйственного производства // Экономика и управление.-2000.-№4.-С.21-22.
7. Экономика предприятия: Учебник / Осипов В.И.- Одеса: “Маяк”, 2005.-С.199-220.
8. Зюкова М.М. Оцінка основних засобів – складова системи обліку. Проблеми формування ринкової економіки: Збірник наукових праць.- К.: КНЕУ, 2000.- С.379-381.
9. Информационные технологии в бизнесе. Под ред. Милана Желены. – Санкт-Петербург: “Питер”, 2002.- 1112 с.
10. Квасницька Р.С. Управління капіталом підприємства через призму еволюції його визначення та змісту як економічної категорії // Збірник наукових праць/НАН України. Дон НТУ 2003, с.223-229.
11. Корнеева Т.С. До визначення ефективності використання основного капіталу // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип.7.- Кіровоград: КНТУ, 2005.
12. Малыгин А.А. Планирование воспроизводства основных фондов.- М.: Экономика, 1985. – С.21-39.
13. Мощинская В.А. Реструктуризация производства на основе оценки эффективности развития и использования производственной мощности предприятия // Вісник Технологічного університету Поділля.- 1999.- №5.-ч.2.- С.52-55.
14. Питер Ф.Друкер. Задачи менеджмента в ХХI веке. "Вильямс. Москва - Санкт-Петербург - Киев. 2002. 270 с.
15. Радованов С.В. Техніко-технологічне оновлення підприємств та визначення його комерційної ефективності // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів.: Інститут регіональних досліджень НАН України. – 1997.- випуск 2.-С.334-346.
16. Свиридова Н.Д. Совершенствование организационно-экономического механизма обновления основных средств на предприятиях Украины // Бизнес Информ.- 2000. №3;- С.131-136.
17. Страсман П. Беспокойные знания.// Computer World / Россия.- № 42 (203).- 1999г.
18. Фінанси підприємства: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. Та доп. – К.: КНЕУ, 2000.- С.253-276.
19. Фінансово-економічний аналіз: Підручник / Буряк П.Ю., Римар М.В., Бець М.Т. та ін. Під заг. ред. П.Ю. Буряка, М.В. Римара – К.:ВД “Професіонал”, 2004. – С.200-240.
20. Цыбулько Т.Л. Рыночные критерии оценки эффективности воспроизводства основных производственных фондов // Вестник Харьковского государственного политехнического университета. Технический прогресс и эффективность производства.- Х.: ХГПУ, 1999, С.56-58.

Сделан интегрированный анализ показателей основного капитала, их классификация, а также проанализировано их влияние на эффективность использования основного капитала. Предложена систематизированная классификация показателей оценки эффективности основного капитала.

There has been done intergrated analysis of fixed capital indicators, their classification and there has also been analysed their influence on effectiveness of fixed capital use. There have been offered new approaches to fixed capital definition.